

lich fundierte Angaben über die phonologische Struktur des Litauischen finden, sondern auch einiges entdecken, was sie zum Überdenken mancher Probleme und Auffassungen anregen könnte.

A. Tekorius

Fennell T.G., Gelsen H. **A Grammar of Modern Latvian**. Slavistic Printings and Reprintings 304. — The Hague—Paris—New York: Mouton Publishers, 1980, vol. 1, p. XXXI + 1–448; vol. 2, p. XII + 449–918; vol. 3, p. XII + 919–1370.

Gramatikos autoriai yra Australijos kalbininkai. Vienas iš jų Pietų Australijos Flinderso universiteto Bedford Parke Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas (*Chairman*) dr. T.G. Fenelas pažįstamas ir Tarybų Lietuvos bei Latvijos kalbininkams: jis yra lankęsis šiose respublikose, gerai kalba latviškai, įvairiuose lingvistiniuose žurnaluose ir kitokuose leidiniuose yra paskelbęs straipsnių latvių kalbos fonetikos bei gramatikos klausimais, recenzavęs kai kuriuos baltistikos darbus.

Savo apimtimi (iš viso 1427 p.) ši „Moderniosios latvių kalbos gramatika“ atsistoja šalia tokių didžiulių latvių kalbos gramatikų kaip J. Endzelyno „Latviešu valodas gramatika“ (1951, 1100 p.) ir akademinės „Mūsdienų latviešu literārās valodas gramatika“ (I t. 1959, 832 p.; II t. 1962, 932 p.; iš viso 1764 p.). Tačiau ta didžiule apimtimi visas panašumas tarp šių gramatikų ir baigiasi — australų autorių gramatika nuo kitų minėtųjų dviejų gramatikų šiaip jau skiriasi visais atžvilgiais — tiek savo paskirtimi, tiek struktūra, tiek turiniu.

T.G. Fenelo ir H. Gelseno darbas, kaip pasakyta jo pratarmėje, skiriamas pirmiausia angliškai kalbantiems studentams ir mokslininkams humanitarams, kurie domisi latvių kalba. Jo tikslas yra grynai praktinis. Gramatika čia dėstoma ne sistemingai, bet pamokomis (jų iš viso yra 244). Kiekvienoje pamokoje pačiai gramatikai paprastai skiriama palyginti nedaug vietos — didžiąją pamokos dalį užima žodynėliai ir įvairūs pratimai. Todėl ir vadinti

visą darbą gramatika galima tik labai sąlygiškai — mūsų supratimu, geriau jam tiktų latvių kalbos vadovėlio pavadinimas.

Viso darbo struktūra tokia: kiekvieno tomo pradžioje pateikiamas visų trijų tomų turinys (p. V–XII); toliau pirmajame tome eina pratarmė (p. XIII–XIV), padėkos įvairiems asmenims bei organizacijoms, padėjusiems rengti ir išleisti šį darbą (p. XV), sutrumpinimų sąrašas (p. XVII–XVIII), įvadas (p. XIX–XXIII), fonetika (p. XXIII–XXXI). Po visų šių dalykų prasideda pamokos (*lessons*) (p. 1–1181). Trečiojo tomo pabaigoje yra latvių–anglų kalbų žodynėlis (p. 1182–1272), anglų–latvių kalbų žodynėlis (p. 1273–1360), rinktinė bibliografija (p. 1361–1362), gramatikos dalykinė rodyklė (p. 1363–1369) ir pratimuose panaudotų autorių bei jų darbų rodyklė (p. 1369–1370).

Kokių nors esminių priekaištų darbui lyg ir nebūtų — jis padarytas rūpestingai, metodiškai medžiaga dėstoma, atrodo, visai neblogai, jokių didesnių klaidų taip pat nepastebėta. Pažymėtinas ir gražus darbo išleidimas — tiek popierius, tiek spauda, tiek apskritai visas apipavidalinimas daro labai gerą įspūdį (knygos spausdintos Vengrijoje).

Žinoma, negalima reikalauti, kad tokios didelės apimties darbe autoriams būtų pavykę viską tobulai padaryti, kad jame nebūtų likę jokių abejotinių ar net ir klaidingų dalykų. Tiesą sakant, pratarmėje ir patys autoriai prisipažįsta, kad vienus klausimus jiems pasisekė geriau išspręsti, kitus prasčiau. Tai ypač liečia fonologiją ir leksiką. Vieną kitą abejotiną ar net klaidingą dalykėlį toliau ir mėginsiu paliesti.

Fonetikai autoriai padaro lyg ir tam tikrą išimtį — paskiria jai specialų skyrelį ir įvadinėje darbo dalyje (p. XXIII–XXXI). Čia supažindinama su latvių raidynu ir atskiromis raidėmis žymimų garsų tarimu, labai trumpai paliečiami priebalsių asimiliacijos, balsių harmonijos, vokalizacijos, balsių redukcijos, kirčio ir priegaidės klausimai.

Taigi čia, kalbant, pvz., apie raidę *o*, pasakyta, kad ji žymi diftongą *uo* ir dvejoją —

trumpą ir ilgą – monoftongą *o* svetimos kilmės žodžiuose. Toliau pamokose, kur tik tokių žodžių pasitaiko, o pasitaiko jų praktiškai visose pamokose, vis dar atskirai aptariama, kad juose reikia tarti monoftongą *o* (nenurodant trumpą ar ilgą). Tai užima labai daug vietos, juo labiau, kad kai kurie žodžiai, pvz., *tomāts, Eiropa, Londona, oktobris, Holande, marmors, hormons*, aptariami pakartotinai, o kai kur, pvz., p. 472, vienoje eilutėje aptariamas *o* žodyje *betons*, o kitoje visai tas pats pakartojama apie žodį *tonna*. Be to, p. 19 rašoma *okeans* ir p. 566 *oaze* ir paaiškinama, kad galimas rašymas ir *okeāns, oāze*, nors iš tikrųjų norminis rašymas yra *okeāns, oāze*, vadinasi, tokie parašymai turėtų būti pirmoje vietoje.

Kalbėdami apie priebalsių asimiliaciją, autoriai pirmiausia nurodo, kad skardieji priebalsiai, eidami tiesiogiai prieš dusliuosius, suduslėja: *b, d, g, z, ž* atitinkamai virsta (p), (t), (k), (s), (š), pvz., žodžiuose *labs, bads, zirgs, aiztrenkt, mežs*. Atvirkščiai, duslieji priebalsiai prieš skardžiuosius suskardėja: *c, k, p, s, š, t* tariami (dz), (g), (b), (z), (ž), (d), pvz., žodžiuose *piecgade, nākdams, kāpdams, pusdivos, trešdiena, atdot*.

Visų pirma čia yra įrašytų ir ne visai šiam reikalui tinkamų pavyzdžių – juk *bads* tariama ne *bats*, bet *bac*, *mežs* – ne *mešs*, bet, kaip nurodo kitame puslapyje ir patys autoriai, *meš, atdot* – ne *addot*, bet *adot* (apie *atdot* tas pats pakartojama ir p. 42). Vadinasi, čia nėra paprastas skardėjimas ir duslėjimas, o sudėtingesnis dalykas.

Antra, apie šį patį skardėjimą ir duslėjimą pakartotinai kalbama dar ir keliolikoje pamokų, kartais pateikiant net ir tuos pačius pavyzdžius. Sakysim, pam. 1, p. 2 vėl rašoma, kad vns. vrd. prieš dusliąją galūnę *-s* garsas *-g-* žodyje *zirgs* ir *-ž-* žodyje *mežs* suduslėja į *-k-* ir *-š-* ir dar pakartojama, kad šioje pozicijoje *b* virsta *p*, *d* – *t*, *z* – *s*, *v* – *f*. Nauja čia yra tiksliai *v* virtimas *f*. Tačiau įdomu, kokį pavyzdį autoriai galėtų pateikti, kur latvių kalboje *v* virstų *f*? Juk po trumpųjų balsių [v] latvių kalboje virsta [u], pvz., *tavs* tariama [taus], *savs* – [saus],

divpadsmit – [diupacmit], *Petrovs* – [Petrouš]. Po ilgųjų balsių ir dvibalsių [ie], [uo] balsis [u] tariamas [ū], pvz.: *tēvs* [tēūs] (o ne *tēs*, kaip rašoma gramatikoje), *brīvs* [brīūs], *tievs* [tieūs], *govs* [guoūs] (o ne *guos*, kaip yra gramatikoje).

Ir pagaliau apie šiuos duslėjimo bei skardėjimo dalykus vis dar kartojama ir kitose pamokose, pvz.: p. 9 – *darbs, ubags*; p. 12 – *zobs*; p. 19 – *cimds*; p. 27 – *logs, stāds*; p. 52 – *labs, mazs* ir t. t. Kartojama, pvz., ir *nav* – *nau* (p. XXX ir 29), *tavs, savs* – *taus, saus* (p. XXX ir 47) ir kt. Visa tai irgi užima nemaža vietos.

Apie kirtį fonetikos skyrelyje tepasakyta, kad latvių kalbos žodžiai kirčiuojami pirmajame skiemenyje ir kad retos išimtys nurodomos pastabose prie žodynėlių (kurie yra visose pamokose). Tų „retų išimčių“ gramatikoje susirenka vis dėlto ne taip jau mažai, ir kiekvienos jų aptarinėjimas vėl užima nemaža vietos, juo labiau, kad ir čia neišvengta pasikartojimų, pvz., *arvien* aptariamas p. 76 ir 1067. Ar ne geriau būtų buvę tokių žodžių kirčio vietą parodyti kokiu nors sutartiniu ženklu? Be to, ne visos čia pateikiamos rekomendacijos yra teisingos, pvz., apie *acumirkli* pasakyta (p. 313), kad jis kirčiuojamas trečiajame skiemenyje, o iš tikrųjų šis žodis kirčiuojamas pirmajame skiemenyje; taip pat *pārlieku* (p. 1167) normaliai kirčiuojamas ne antrajame, o pirmajame skiemenyje; žodžiai *paldies* (p. 76), *vienmēr* (p. 98), *varbūt* (p. 236), *nesen* (p. 267), *gandrīz* (p. 271), *pašlaik* (p. 466) ir kai kurie kiti gali būti kirčiuojami ne tik antrajame, bet ir pirmajame skiemenyje.

Tame pačiame fonetikos skyrelyje aptartos ir latvių kalbos priegaidės, tačiau visai neparodyta, kokiais ženklais jos žymimos. Pamokose apie kai kuriuos žodžius, pvz., *tā* (p. 407), *mīt* (p. 711), *līst* (p. 783), *liegs* (p. 843), *dzīt* (p. 866), pasakyta, kad jie tariami su laužtine priegaide. Šiuos žodžius autoriai, matyt, išskyrė todėl, kad jie gali būti tariami ir su kitomis priegaidėmis, bet tada jie ir ką kita reiškia, pvz.: *tā* – lie. *tà*; *tā* – lie. *tō*; *tā* – lie. *taip*; *dzīt* – lie. *gýti*; *dzīt* – lie. *giñti* ir pan. Tačiau tam, kas latvių kalbos nemoka arba moka ją dar menkai, o tokių, reikia manyti, bus vadovėlio vartotojų

daugumas, gali susidaryti vaizdas, kad daugiau žodžių su laužtine priegaide pratimuose nėra, nors iš tikrųjų jų ten yra ne visai mažai. Todėl tokius dalykus gal būtų buvę naudinga kur nors paaiškinti.

Pora morfologijos pastabų. Atrodo, kalbant apie būsimąjį laiką (p. 153), būtų buvę ne pro šalį nurodyti, kad šio laiko dgs. II asm. šalia galūnės *-sit* (*dari-sit*) gana plačiai vartojama ir galūnė *-siet* (*dari-siet*).

Prie veiksmažodžių *dzīt* (p. 965) ir *virt* (p. 899) pasakyta, kad jų vartojamas tik III asmuo, o *šķist* (p. 652–653) ir *birzt* (p. 820) pateikta visa asmenavimo paradigma. Iš tikrųjų ir *šķist* bei *birzt* paprastai yra vartojamas tik III asmuo.

P. 1058 be reikalo pasakyta, kad forma *astoņpadsmitiem gadiem* yra visiškai neįprasta – nieko nepaprasto čia nėra.

Pagaliau stebina nepaprastas autorių pamėgimas žodžio *ubags* – pirmajame tome jis randamas vos ne kiekviename pratime, o kartais ir po kelis kartus tame pačiame, ir yra pavartotas keliasdešimt kartų. Kuo šis žodis nusipelnė tokio autorių dėmesio, visai neaišku.

Baigiant galima pasakyti, kad čia iškeltieji trūkumėliai – jų, aišku, yra ir daugiau – visai negali sumenkinti didžiulio autorių atlikto darbo.

J. Kabelka

Л а у ч ю т е Ю. А. Словарь балтизмов в славянских языках. – Л.: Наука, 1982. – 212 с.

Leksikos baltizmų slavų kalbose, kaip žinia, mažiau, negu leksikos slavizmų baltų kalbose. Jų ir tyrinėjimas, prasidėjęs kiek vėliau, ilgokai nebuvo labai intensyvus. Tik viename ypatingame tyrinėjimo bare buvo pasiekta tikrai įspūdingų rezultatų – istorikas Konstantinas Jablonskis, ilgus metus iš senosios Lietuvos nelietuviškai (daugiausia senąja baltarusių kalba ir lenkiškai) rašytų dokumentų (XIV–XVIII a.) rankiojęs lietuviškus žodžius, pagaliau sudarė ir paskelbė solidų rinkinį, apimantį apie

300 lituanizmų su tekstų ištraukomis (Jablonskis K. Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. I d. Tekstai. Kaunas, 1941). Pastarųjų poros dešimtmečių pagyvėjimą bene labiausiai bus lėmę du veiksniai: baltų kaimynystėje gyvenančių slavų (ypač baltarusių) tarminės leksikos suintensyvėjęs publikavimas ir baltarusių etimologijos žodyno rengimas. Dabar jau pasidarė būtina kritiškai peržiūrėti per gerą šimtmetį įvairiausioje literatūroje pasklidusius baltizmų sąrašus sąrašėlius ar tik atskirų slavų žodžių baltiškąsias etimologijas ir parengti bendrąjį slavų kalbų baltizmų sąvadą. To darbo kaip tik ir ėmėsi Jūratė Laučiūtė, žemaitė kalbininkė, baigusi lituanistiką Vilniaus universitete, toliau savo kvalifikacijas kėlusį aspirantūroje Leningrade ir likusį dirbti tenyškščiam Kalbotyros institute.

Recenzuojamoje knygoje atsiribojama tik tai nuo tikrinių žodžių. Šiaip baltizmų terminas čia suprantamas pačia plačiaja reikšme: taip vadinami ne tik tiesiai iš baltų, bet ir per tarpininkus (pvz., Pabaltijo suomius) pasiskolinti žodžiai. Toks supratimas mažiau įprastas. Jį ir logiškai sunku pateisinti, kai čia pat greta, pavyzdžiui, germanų kilmės žodžiai, gauti per baltus, laikomi ne germanizmais, o irgi baltizmais. Platesnis traktavimas praktiškai, beje, baltizmų skaičių ne kažin kiek tepadidina ir šiaipjau žalingu dalyku nelaikytinas.

Ankstesnė literatūra darbe panaudota plačiai ir gana išsamiai. Kas ieškos informacijos apie kažkada jau liestus tikrus ar tariamus baltizmus, bemaž visada galės pasikliauti šia apibendrinamąja knyga. Tačiau paprastu kitų atpasakojimu nesitenkinama. Dažnai, pasinaudojant platesniais šaltiniais, pateikiama daugiau duomenų apie aiškinamąjį žodį (ypač rūpinamasi išryškinti jo geografiją), jeigu kur reikia, patikslinamas baltiškasis prototipas, domimasi, ar nėra skolinusios ir neslavų kalbos. Be to, prie jau anksčiau iškeltų baltizmų autorė prišlieja dar visą būrį tokių slavų kalbų žodžių, kuriuos ji pirmoji aiškina esant baltizmus.

Vietoje vieningo alfabetinio baltizmų žodyno knygoje pateikiama net dvidešimt (jeigu recenzentas neapsiriko skaičiuodamas) atskirų